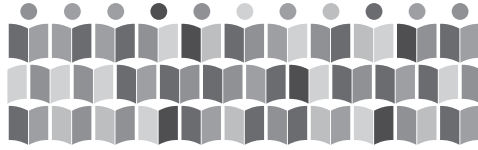


МИКОЛА ЛЕОНТОВИЧ / ХОРОВІ ТВОРИ
MYKOLA LEONTOVYCH / CHORAL WORKS

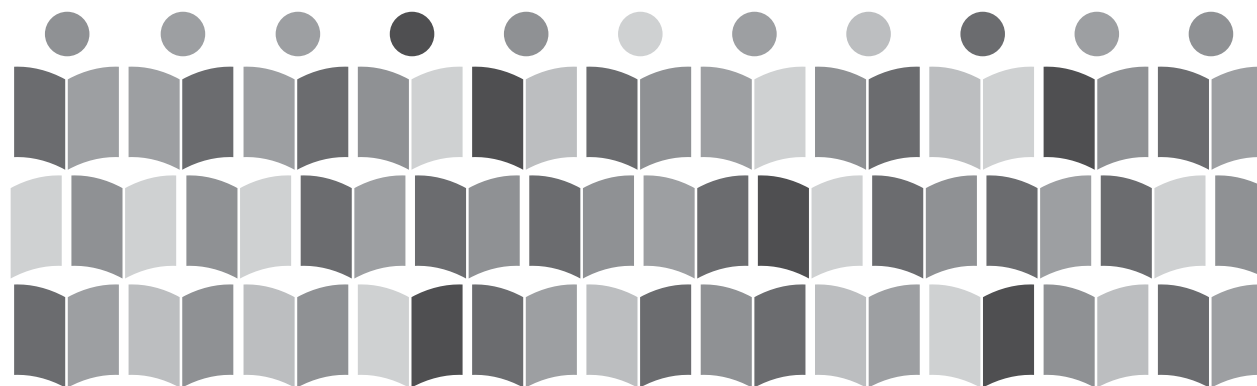




Mr. Newton

МИКОЛА ЛЕОНТОВИЧ / ХОРОВІ ТВОРИ

MYKOLA LEONTOVYCH / CHORAL WORKS



Редактор-упорядник – *Валентина Кузик*
General editors by – *Valentyna Kuzyk*

УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ФОНД

Видання підготовлено
за підтримки Українського культурного фонду.
Позиція Українського культурного фонду
може не співпадати з думкою автора

МИКОЛА ЛЕОНТОВИЧ

Ой ви, білі лебедоньки, голосні пісні,
Ви літайте, ви шугайте в рідній стороні!
Згинув славний Леонтович у досвітній час,
Білі крила, як вітрила, залишив для нас.
Слава славна не поляже, не помре в віках,
Славен славний Леонтович,
Хай живе в піснях!

Максим Рильський

Українська хорова музика минулого багата на яскраві творчі особистості – М. Дилецький, М. Березовський, Д. Борзнянський, А. Ведель, М. Лисенко, К. Стеценко, О. Кошиць... Особливе місце у цьому ряду посідає М. Леонтович, який у своїй творчості, органічно злитий з багатющою народнопісенною культурою України, вигрив досконалі й неперевершені форми виявлення у музиці художньої суті національного духу. Сама постаць митця довгі десятиліття, немов магніт, притягує до себе увагу не тільки музикантів, шанувальників хорового співу, а й культурної громади, діячів церкви та й звичайних пересічних людей. Багато фактів з його короткого й трагічного життя замовчувалося упродовж майже всього пореволюційного періоду ХХ століття, дозовано й відкороговано радянською цензурою видавалися його твори. У 1990-ті роки ситуація змінилася на краще – зазвучала його сакральна музика (видання нот здійснили В. Іванов, пізніше – М. Юрченко, М. Гобдич), у нових варіантах постали вже знайомі раніше обробки деяких пісень. Літургія та духовні піснеспіви Леонтовича стали окрасою репертуарів кращих українських хорів і зазвучали далеко за межами України. Музиканти об'єдналися у Всеукраїнське музичне товариство імені М. Д. Леонтовича, відбуваються хорові конкурси ім. М. Леонтовича, які привели до справжнього ренесансу хорової справи в Україні. 2002 року вийшла книжка А. Завальнюка «Микола Леонтович», де найбільш повно й у відповідності з історичною правдою подано матеріали й документи з життя і творчості композитора. Цей же дослідник 2017 року здійснив видання творів композитора та його методичні поради викладання музики на основі народнопісенних джерел. До 125-річчя від дня народження автора «Щедрика» встановлено меморіальну дошку на стіні колишньої Духовної семінарії у Кам'янці-Подільському, де вчився М. Леонтович. Там же при Державному університеті ім. І. Огієнка відкрито меморіальний кабінет композитора. До його ювілею 2017 року відреставровано й поновлено діяльність Меморіального музею М. Леонтовича у Тульчині. Того ж року утворено мистецьку премію ім. М. Леонтовича. Її першим лауреатом став талановитий композитор

М. Швед. Восени 2018 року відкрилися дві знакові для української культури виставки. Перша – «Світовий тріумф “Щедрика” – 100 років культурної дипломатії» у Дипломатичній академії України ім. Г. Удовенка, де вперше було представлено громадськості різноманітні документи про діяльність Українського Національного хору під орудою О. Кошиця – сподвижника М. Леонтовича, який розніс славу національної хорової музики по всьому світу. Друга – «Маєстро Різдва» у Національному музеї історії України, де були представлені раритетні речі, пов'язані з життям і творчістю митця. Початок 2019 року позначився відкриттям виставки у м. Покровськ Донецької області (колишнє Гришино), присвяченої М. Леонтовичу та проведенням там конкурсу хорових колективів «Щедрик-фест».

* * *

Життя композитора Миколи Дмитровича Леонтовича заповідалося скласти за досить типовою схемою буття пересічної людини, нічим не виділяючи майбутнього генія української музики з навколишнього середовища. Народився він 13 грудня 1877 року у присілку Монастирьок біля села Селевинці Брацлавського повіту, що на Поділлі¹, у багатодітній сім'ї священика Дмитра Феофановича Леонтовича. Микола змалку виявив потяг до народної пісні й співу, чому сприяли й музично освічені батьки. Особливо відчутний вплив на «первістка Миколку» мала мати – Марія Йосипівна. Він і зовні був подібний на неї рисами обличчя та променистими ясними очима, в яких світилась щирість і лагідність душі. Швидко промайнули дитячі роки у с. Шершні біля Тиврова, і хлопця після року занять у підготовчому класі Немирівської гімназії за традицією священицьких родин Поділля віддали до Шаргородського початкового духовного училища (1888–1892).

Наступний етап життя майбутнього священика, яким хотіли бачити його батьки, був пов'язаний з Кам'янець-Подільською духовною семінарією (1892–1899). У цьому відомому на Поділлі учбовому закладі вчилися і дід, і батько Леонтовича, а пізніше – молодший брат Олександр. Та семінарські роки стали поворотними для

¹ Уточнені дані про місце народження М. Леонтовича взято з праці А. Завальнюка «Микола Леонтович» (Вінниця, 2002, с. 11).

М. Леонтовича у виборі власного шляху. Активне культурне життя центрального міста Подільської губернії, концерти, вистави (навіть опера), на яких, хоча й не так часто, як хотілося б, але бував молодий Микола, участь у семінарському хорі, а після третього курсу й у новоствореному струнному оркестрі, опанування різними музичними інструментами (скрипка, флейта, фісгармонія) поступово формують у нього бажання серйозно зайнятися музикою¹.

Під час канікул, наїжджаючи до рідної домівки (сім'я Леонтовичів з 1895 року живе у с. Білоусівка Журавлівської волості Брацлавського повіту), молодий музикант починає записувати зразки подільського фольклору, що пізніше ляжуть в основу його власних композицій. У семінарські роки з'являються його перші обробки («Ой з-за гори кам'яної», «Ой піду я в ліс по дрова», «Мала мати одну дочку» та ін.). Він працює з хором і оркестром семінарії вже як диригент, під його регентською рукою звучать твори Бортнянського, Березовського, Архангельського. Семінарський вчитель з музики Ю. Богданов індивідуально займається з талановитим учнем музично-теоретичними науками, гармонією, поліфонією та контрапунктом (щоправда, з інших дисциплін, окрім музики, успіхи були досить скромними). А в 1899 році, коли в семінарії, як і в інших учбових закладах тодішньої Російської імперії, широко відзначали 100-річчя від дня народження О. Пушкіна, його товариші написали на спільній фотографії: «Майбутньому славетному композитору». Друзі подарували йому й клавір опери «Черевички» П. Чайковського, на авантитулі якого читаємо: «Майбутньому славному композиторові, незабутньому регентові від хору співаків».

Власну самостійну біографію М. Леонтович почав з порушення сімейної традиції – вирішив стати шкільним учителем. Можливо, його вабила мрія продовжити професійну музичну освіту, проте фінансові можливості не дозволяли такої розкоші. Лишалось одне – працювати, займатися самоосвітою й по можливості зрідка консультуватися з відомими музикантами-професіоналами. (Зрештою, проблеми з отриманням професійної музичної освіти в повному консерваторському обсязі з тих же самих причин мав і М. В. Лисенко.)

З осені 1899 року М. Леонтович – вчитель співів та арифметики (!) Чуківської двокласної школи. Він організовує при школі хор і невеличкий оркестр, які виконують популярні на той час твори російських та європейських композиторів, власні композиції молодого вчителя. У Чукові М. Леонтович укладає свою «Першу збірку пісень з Поділля» («І збірка пісень з Подолля»), яка так і залишилася в рукописі (чи то від скромності автора, чи то через проблеми з публікацією). Отож, пер-

шим друкованим виданням стала «Друга збірка пісень з Поділля» («І збірка пісень з Подолля. Зібравъ и для хору уложывъ М. Д. Леонтовичъ», Київ, 1903), присвячена М. Лисенкові. Ще перед друком М. Леонтович наважився надіслати свої обробки пісень М. Лисенкові з метою почути думку визнаного українського митця про початкові спроби подільської музики. Зберігся фрагмент листа-відповіді М. Лисенка: «Пригадуючи собі Вашу збірку пісень, я був дуже зрадуваний, знайшовши у її самостійні ходи, рух голосів, а не підкладання інтервалів задля гармонійної площі...». А в дні святкування свого 35-літнього творчого ювілею М. Лисенко (за спогадом М. Павловського) з сумом скаржився на пустку в українській музиці, але «з захопленням говорив про народнього вчителя з Поділля М. Леонтовича, що дуже серйозно ставиться до музики, студіює дуже старанно контрапункт і в своїх аранжировках народніх пісень виявляє оригінальний, яскравий хист. Із цього вчителя “будуть люди”!»²

Однак, хоча до збірки й увійшли такі вдалі обробки, як «Гаю, гаю, зелен розмаю», «Ой час, пора до куреня» та ін., сам автор був незадоволений нею, вважаючи недосконалим музичне вирішення хорової партитури та запис словесно-текстового ряду. М. Леонтович поступово скупив увесь тираж (300 примірників) і, як сам жартома казав, «пускав у Дніпро».

1901 року М. Леонтович – вчитель церковного співу й чистописання у Тиврівському духовному училищі. Там же у Тиврові відбулося знайомство Миколи Дмитровича з чарівною й освіченою дівчиною Клавдією Феропонтівною Жовткевич (сестрою дружини Ф. Наливанського – колеги Леонтовича), що переросло у глибоке почуття й завершилося шлюбом (22 березня 1902). Турбота про матеріальне забезпечення власної сім'ї змушує Леонтовича шукати нову роботу, і 1902 році він переїздить до Вінниці вчителювати у церковно-приходській школі. Тут він теж організовує хор, а згодом невеличкий духовий оркестр.

Множиться і його творчий доробок. Молодий композитор відчуває настійну потребу в підвищенні свого музично-професійного рівня і в 1903–1904 роках (під час шкільних канікул) наїжджає до північної столиці, де слухає лекції у Петербурзькій придворній капелі. Цей давній учбовий заклад, пов'язаний з іменами Бортнянського, Березовського, Глінки, після відкриття консерваторій у Петербурзі та Москві дещо пригас у своїй славі (на початок ХХ ст.). Але все, що стосувалося хорової справи – хорового виконавства і практики хорового письма – було довершеним. То ж заняття з відомими спеціалістами – С. Бармотіним (теорія музики, гармонія, поліфонія) та О. Пузиревським (хорове виконавство) ста-

¹ Про роки навчання М. Леонтовича див.: Іванов В. Маловідомі сторінки біографії М. Леонтовича // Український музичний архів. – Київ, 1999. – Вип. 2. – С. 54–68.

² За Я. Юрмасом. М. Леонтович. Музичні твори. – К., 1930. – 36. 2. – С. І–ІІ. (Збережено орфографію. – В. К.)

ли вельми корисними для музики з Поділля. Він успішно складає іспити і 22 квітня 1904 отримує Свідоцтво на звання регента церковних хорів.

Однак Леонтович не мріяв про кар'єру церковного регента, а отримання Свідоцтва сприймав як офіційний документ, що підтверджував його спеціальну – музичну – освіту. Вертаючись після іспитів із Петербургу додому, він познайомився в поїзді із залізничником, який обмовився про можливість працювати у м. Гришино (нині м. Покровськ) на Донеччині (тоді Катеринославщині).

На новий учбовий 1904 рік сім'я Леонтовичів вже жила у станційному містечку Гришино. Микола Дмитрович – вчитель співів у залізничній школі. Він одразу організував хор, до якого увійшли школярі та більш старші віком співаки, створив невеличкий оркестр, який акомпанував солістам, підготував репертуар, що складався з поширених на той час творів М. Лисенка, П. Ніщинського, А. Коципінського, обробок російських, польських, вірменських, єврейських пісень. Хор успішно виступав з концертами по навколишніх містечках і селах, а його керівник заслужив повагу й любов оточуючих. Особливо близько заприятелював М. Леонтович з молодими вчителями П. Денегою та Л. Добровою, які в 1905 року очолили гришинську бойову дружину й вирушили на підтримку повсталим гірникам Горлівки. Хор Леонтовича проводжав гришинську дружину співом революційних пісень. Однак повстанці були розбиті, загинули й згадані друзі-вчителі, почалися арешти революціонерів та їх співчуванців. У Леонтовичів зробили обшук. Помітно погіршилося ставлення місцевої влади до Миколи Дмитровича. Драматичні події часу посилилися й особистою трагедією родини – помер новонароджений син...

Перебувши 1906 рік у батьківському домі в Білоусівці, М. Леонтович знов повертається до Гришина. Але утиски стали нестерпними – ніяких концертів, ніякого співу українських пісень, ніяких свободолюбивих ідей, а тим паче революційних, – тільки учнівський хор і музична грамота. То ж одразу по закінченні шкільних занять навесні 1908 року родина Леонтовичів виїздить на рідне зелене Поділля.

Повернення до любого краю було благословенним для М. Леонтовича – адже тут йому найкраще працювалося, тут на думку спливали чудові образи й мелодії в усьому їх розмаїтті. І з працею все влаштувалося – він став учителем співів у Тульчинській жіночій спархіяльній школі, де навчались доньки подільських священників. Як і всюди, упорядив хор, у репертуарі якого були твори російських композиторів – Глінки, Верстовського, Чайковського, та українських – Лисенка, Стеценка, Ніщинського. Їхні партитури довелося Миколі Дмитровичу спеціально опрацювати для жіночого складу. Заглиблюється він і у вивчення збірки фольклориста А. Коношенка «Українські пісні з нотами» (I і II сотні,

видані в Одесі 1900 і 1902) і здійснює хорові обробки окремих зразків («Над річкою бережком», «При долині мак», «Ой у полі та туман, димно» та ін.)

Гостро відчуваючи потребу в осягненні музичної освіти саме композиторського спрямування, М. Леонтович влітку 1908 року їде до Москви, аби домовитись про консультації у відомих професорів консерваторії. Він звернувся до С. І. Танєєва – учня П. І. Чайковського, який у свою чергу порекомендував Леонтовичу займатися зі своїм учнем – Б. Л. Яворським, відомим вченим-теоретиком, прекрасним знавцем поліфонії, автором знаменитої на початку ХХ ст. ладової теорії (на основі тетракордових угруповань). Сьогодні це називається практикою заочного навчання – саме так впродовж дванадцяти років Микола Дмитрович брав лекції у Яворського, наїжджаючи спочатку до Москви, а з 1916 року – до Києва, куди той переїхав. Болеслав Леопольдович Яворський (1877–1942) був старшим від учня лише на півроку, між ними утворився глибокий духовний зв'язок і щира сердечна прихильність, хоч, як відомо, ці взаємини не вилилися у дружньо-приятельські стосунки товаришів-ровесників, а зберігалися на достойній відстані «вчитель – учень». Думається, тут суттєву роль відіграло шанобливе ставлення скромного «народного учителя з Поділля» до видатного фахівця.

А от знайомство з композитором К. Стеценком переросло у найсердечнішу товариську дружбу. Улюблений талановитий учень М. Лисенка був близьким М. Леонтовичу думками про розвій української культури, об'єднували їх і творчі пошуки новаторських шляхів опрацювання народнопісенних джерел, прагнення творити нові зразки сакральної музики, ґрунтованої на національному мелосі й традиціях українського багатоголосся.

У найбільш плідний – тульчинський – період творчості М. Леонтовича з'являються такі знамениті хорові обробки, як «Козака несуть», «Пряля», «Піють півні», «Женчичок-бренчичок» та ін. Композитор значно розширив коло першоджерел, використовуючи зразки з фольклорних збірок К. Поліщука й М. Остаповича (Збірничок найкращих українських пісень з нотами. Зібрав К. Л. Поліщук. Ноти записав М. Остапович. Редакція А. Кошці. Ч. I–IV. – К., 1913), І. Демченка (Українське весілля. – Одеса, 1905), К. Квітки (Народні мелодії. З голосу Лесі Українки записав і упорядив Климент Квітка. – К., 1917), аранжував також власні записи.

М. Леонтович активно включається і в культурно-громадське життя Тульчина – очолює місцевий відділок «Просвіти», де читає лекції на літературну тематику, ставить сцени з дитячої опери «Коза-Дерева» М. Лисенка та «Вечорниці» П. Ніщинського до драми «Назар Стодоля» Т. Шевченка.

За дружньої підтримки й наполягань К. Стеценка Микола Дмитрович наважуються дати свої обробки для виконання університетським хором під орудою

О. Кошиця у Києві. Справжнім потрясінням для київської громади було прем'єрне виконання на Різдво 1916 року (25 грудня, за старим стилем) «Щедрика» в обробці молодого композитора. Ця хорова мініатюра одразу зробила відомим ім'я Леонтовича серед українських шанувальників музики й породила надзвичайне зацікавлення до його доробку взагалі. «Щедрик» став могутнім імпульсом визнання харизми митця з зеленого Поділля для всієї України. Розкрилися нові творчі горизонти, пісні – «білі лебедоньки» – окрилили музичний геній композитора та надали нової снаги для творчості. Кирило Стеценко зазначав: «...Він – ніби різьбяр у музиці, що творить найтонші музичні вартості, неначе “мережева” із шовку. Його техніка, обробка найменшої речі настільки “ажурна”, ніби тонка різьба із золота, прикрашена самоцвітним камінням...».

Визнання М. Леонтовича виявилось трагічним чином пов'язаним з історичною долею країни початку ХХ ст. Після проголошення Україною незалежності 1918 року активно формується нова національна культурна політика, до участі в якій залучаються найбільш суспільно свідомі діячі. На початку 1919 року М. Леонтовича запрошують до Києва викладати в новоствореному Музично-драматичному інституті ім. М. В. Лисенка та народній консерваторії. З дружиною і двома доньками він переїздить до столиці, де живе на Лук'янівці, по вул. Багговутівській, 2. Планується видання його хорових обробок. Як інспектор музичного відділу Народного комісаріату освіти опікується першим державним українським оркестром, національною хоровою капелою (Леонтович призначається комісаром капели за термінологією доби революційних змагань). Читає лекції по школах і гімназіях, укладає педагогічні посібники «Нотна грамота» та «Підручник для навчання в школах народних», із запалом поринає у нові дослідження й експерименти з проблем співвідношення кольору й музики.

Як людина, що мала фахову духовну освіту, М. Леонтович пильно стежить за рухом щодо визнання автономії української православної церкви, який почався у 1918 році (завершився проголошенням автокефалії на Всеукраїнському православному соборі 1921 року).

До складу ради Всеукраїнської православної церковної увійшли й композитори К. Стеценко та М. Леонтович¹. Доробок Миколи Дмитровича, слідом за К. Стеценком та О. Кошицем, збагатився новими сакральними творами – «На воскресіння Христа», «Хваліте ім'я Господнє», «Світе тихий» та ін. Етапним явищем української духовної музики стала його Літургія, першовиконання якої відбулося у Миколаївському соборі на Печерську² 22 травня 1919 року під орудою С. Тележинського³ (є варіант «Літургії» і на церковнослов'янський канонічний текст).

У Києві композитор наважується розширити звичні для нього жанрові межі (обробки народної пісні), втілюючи цілком оригінальні авторські задуми. Так народжуються відомі хори «Льодолом» та «Літні тони» на слова Г. Чупринки, «Легенда» на слова М. Вороного та «Моя пісня» на слова К. Білиловського. Замислив він написати й оперу за сюжетом казки Б. Грінченка «Русалчин Великдень».

Та історія національно-революційних змагань 1919 року вносить свої корективи в плани митця. Влітку до Тульчина повертається дружина з доньками – у Києві дуже скрутно з харчами. Восени розпочався наступ денікінців. На вулицях міста постійно відбувалися сутички між січовими стрільцями й більшовицькими загонами. Три сили – «Орел, Тризубець, Серп і Молот» (за висловом молодого П. Тичини) – виборювали владу в Україні... У листопаді 1919 року, як і більшість діячів українських урядових установ, М. Леонтович знесилений від недоїдання, полишає Київ і з великими труднощами, здебільшого пішки, повертається до Тульчина. Зруйновано мрії про незалежність України, самостійність її церкви, піднесення національної ідеї у суспільстві. Микола Дмитрович відчуває, що знаходиться під негласним наглядом нової «пролетарської» влади – на Поділля прислали агентів Петроградського ЧК. Почалося полювання на людей, прихильників української національної ідеї.

Зелене Поділля та бунтівна ще з козацьких часів Брацлавщина з її центром у Тульчині відмовилися прийняти ідеї пролетарської революції, що на багнетах гвинтівок принесли сюди на початку 1920 року російські більшовицькі загони⁴. Застав композитор і зміни в Тульчині:

¹ Музикознавець М. Юрченко ще й інші прізвища відомих українських музик, присутніх на I Всеукраїнському православному соборі УАПЦ 1921 року: Я. Яциневич, П. Гончаров, П. Козицький, М. Вериківський, М. Гайдай, В. Ступницький, С. Дрімцов, П. Демутький, Г. Давидовський. Див.: *Юрченко М.* Духовна музика // *Історія української музики.* – К., 1992. – Т. 4. – С. 105–124.

² На місці колишнього собору св. Миколая на Печерську нині знаходиться Палац творчості дітей та юнацтва.

³ В. Иванов подає ще відомості про виконання «Літургії» у травні 1919 р. у св. Володимирському соборі. Див.: *Іванов В., Іванова Л.* Відродження «Літургії» М. Леонтовича // *Микола Леонтович і сучасна освіта та культура.* – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 37–39.

⁴ Супротив був настільки сильним, що 23 квітня 1920 р. Раднарком прийняв спеціальне положення «Про організацію управління “Південно-Західного фронту”» (куди входила й Подільська губернія. – *В. К.*), яке надавало найширші повноваження органам ЧК (рос.: «Чрезвычайной комиссии»). – *В. К.*) у наведенні громадського порядку, а насправді – дозвіл на розгул червоного терору. Цей дозвіл скріпив своїм підписом вождь революції – Ленін. Так, за декретом Раднаркому Поділля із «зеленого» перетворили на «червоне»: тисячі людей розстріляно, ще тисячі – заслано до північних Архангельських концтаборів (списки розстріляних і засланих друкувалися в тогочасній місцевій пресі на останній сторінці). Із Петрограду й Москви на Поділля посунули вагони з більшовицькими «залізними дивізіями», революційні трибунали через день виносили смертні вирoki подільським юнакам, які тисячами тікали від служби в Червоній армії. Навіть школярів, які до Шевченкових днів поставили п'єсу «Назар Стодоля» Т. Шевченка, розстріляли як націоналістів (*Запрійчук А.* Браїловська доля «Назара Стодоля», або Як 75 років тому знищили самодіяльних акторів // *Літературна Україна.* – 1996. – 11 квіт.)

епархіальне училище ліквідували, довелося вчителювати у трудовій школі; робота над оперою, звісно, загальмувалася, були складнощі й з організацією хору.

Миколу Дмитровича не покидало почуття неспокою. Він знав, що група Петроградського ЧК, яка отримала посвідчення Подільської губернії, окрім несприйняття всього українського, розпочала «полювання» й на представників православної церкви, а тим більш щойно проголошеної Української автокефальної православної церкви, до проводу якої він входив. Змушений був терміново емігрувати з Кам'янця-Подільського Іван Огієнко – визнаний тлумач Святого письма українською мовою. Для композитора ставало небезпечним те, що його авторитет значно зріс серед української громади після виконання «Літургії» (1919), багато приходів запитували про ноти його сакральних творів, які співали в храмах. То ж він, задля збереження життя, подумував про виїзд за кордон: дістав два квитка з поки-що не проставленими прізвищами, які постійно тримав у своєму старенькому вчительському портфелі, але, на превелику біду, до якого заглянуло чуже «лихе око», коли він з хором виступав на сцені з різдвяною програмою. Не встиг завадити біді...

13 січня 1921 року після низки різдвяних концертів у Тульчині композитор поїхав у село Марківку, до батька – о. Дмитрія, пароха тамтешньої сільської церкви. Того достопам'ятного вечора 22 січня 1921 року в хаті були батько композитора, сестра Вікторія та його старша донька Галина. Заповідалася тепла родинна вечеря... Затишок порушили непрохані гості – фурман Федір Грабчак та людина у шкірянці Афанасій Гріщенко, який показав написане на сірому цупкому папері посвідчення оперуповноваженого Вінницького ЧК. Хоча й непрохані – та гості. Посадили за стіл, погодували, вели розмову, постелили постіль у світлиці. А вранці 23 січня (о пів на восьму) опер ЧК з обрізу вистрелив у ще сплячого Миколу Дмитровича. Рана була смертельною. Злетіли його останні слова: «Світла... Води... Вмираю...»¹

Микола Дмитрович був доброзичливою, лагідною, тихою, скромною людиною. Він не був бунтівним борцем, а був *БУДІВНИЧИМ*. Та це, мабуть, ще небезпечніше для всіляких диктатур, аніж відкритий герць. Таких тихих і лагідних убивають, думаючи, що, задувши свічку життя, зруйнують зведені ними храми. Розраховували цинічно просто: талант – незамінний духовний скарб нації: не стане його, й обірветься та духотворча праця, яку він здійснює для блага свого краю.

Смерть Миколи Дмитровича на 44-му році життя була незбагненною й непередбаченою для української громади. Можливо, ота нескінченна вервечка вбивств, що тяглася аж з 1917 року, притупила інтуїтивну здатність людей передчувати події – Іван Стешенко, Лев Симиренко, Олександр Мурашко, Володимир Науменко, Григорій Чупринка, Василь Чумак – перелік імен з кожним роком все збільшується...

Вбивство Миколи Леонтовича збурило свідоме українське суспільство. 1 лютого 1921 року в Києві зібралася велика громада діячів культури, професори і студенти Київського Музично-драматичного інституту ім. М. В. Лисенка, щоб, як годиться за християнським звичаєм, відзначити дев'ять днів по смерті митця. Нашвидкуруч, але з великою відповідальністю організували концерт з творів Леонтовича. А в рідному Тульчині хор Леонтовича вперше виконав його обробку народної пісні «Смерть» і, як свідчить Я. Юрмас, «під час виконання її повнісінька зала істерично ридала...». У Києві ж по концерті впорядили Комітет пам'яті М. Д. Леонтовича, який очолив К. Стеценко (через рік Комітет було перейменовано на Всеукраїнське музичне товариство ім. М. Д. Леонтовича).

З глибокою шаною називаємо сьогодні імена тих, хто були серед засновників Комітету, – це його фундатор, видатний композитор К. Стеценко (1882–1922), що зовсім не надовго пережив свого друга М. Леонтовича, перший голова Комітету, художник і поет Ю. Михайлів (1885–1935), секретар Комітету, журналіст О. Чапківський (1884–1935), заступник голови, композитор П. Козицький (1893–1960), вчений-фольклорист К. Квітка (1880–1953, чоловік поетеси Лесі Українки), мистецтвознавець, фольклорист і філолог Дм. Ревуцький (1881–1941), композитори, хорові диригенти, відомі музиканти – Я. Степовий (1883–1921), М. Вериківський (1896–1962), Г. Верьовка (1895–1964), Ф. Попадич (1877–1943), П. Демущий (1860–1927), В. Верховинець (1880–1938), Б. Яворський (1877–1942), Б. Лятошинський (1895–1968), Ф. Блуменфельд (1863–1931), Н. Городовенко (1885–1964, керівник «Думки»), письменник, бандурист і актор Г. Хоткевич (1877–1938), П. Гайда, С. Тележинський, С. Дурдуківський, поети П. Тичина (1891–1967) і В. Поліщук, новатор театральної справи Л. Курбас (1887–1937), актор І. Садовський (1876–1948), президент Української академії мистецтв М. Бурачек (1871–1942), видатний вчений, історик культури С. Єфремов (1876–1938), історик мистецтва Д. Щербаківський (1877–1927), товариш Леонтовича ще з семінарських років Г. Яструбецький, співаки-хористи Васильченко,

¹ Вперше резонансну публікацію про ці події у радянський період було надруковано: Кузик В. Як загинув Микола Леонтович // Літературна Україна. – 1996. – 23 трав. Суттєвий факт: детальні свідчення 1921 р. одразу по трагедії були зібрані у с. Марківка Гнатом Яструбецьким – знайомцем композитора, членом Всеукраїнського Музичного товариства ім. М. Леонтовича. Однак їх не було опубліковано. Ці документи в 1999 р. підготував до друку мистецтвознавець В. Іванов. Див.: Іванов В. Слідами трагічних подій // Український музичний архів. – Київ, 1999. – Вип. 2. – С. 58–61.

Харченко. До складу Комітету як почесні члени були введені рідні Миколи Дмитровича – батько, дружина композитора, його сестри.

Товариство Леонтовича проіснувало до лютого 1928 року. Його хронологія найбільш чітко окреслює активну творчу потужність доби Українського відродження початку ХХ століття. А кінцеві дати особистого життя більшості його засновників і подальших членів засвідчують трагічну долю кращих представників того натхненного часу. Та проміння духовного злету не змогли здолати ніякі репресії й заслання. Навіть в останні дні життя у далекому холодному Котласі в одному з ГУЛАГів перший голова Товариства Юхим Михайлів написав:

А як хотілося пірнуть в життя потоки
Й гукнути: «Слава! – переможно...
Праці».
Хотілось, як повітря. Праці!
Щоб, задихаючись, творить для всіх, «для нас».
Та хтось позаздри нам
у «дивному палаці»
І погасив цей творчий наш екстаз.
Мене заслали – сам не знаю, за що.
За Україну, що я син її...

Кожний етнос, кожна нація вирізняється у світі своїми особливими ментальними рисами, найяскравіше втіленими у самобутніх, унікально-неповторних матеріальних витворах духу. Для України, думається, це насамперед три доміанти: *ПИСАНКА*, *ВИШИВАНКА* і *ПІСНЯ*. По цих ознаках нас легко пізнати у загальнолюдській сім'ї. Якщо виокремити таке поняття, як ПІСНЯ, то, попри всі незчисленні скарби нашого фольклору, які сьогодні ми тільки-но почали по-справжньому нести у світ, людям інших культур чи не найбільш відомим є «Щедрик» – і саме «Щедрик» хорова мініатюра Миколи Леонтовича. Правда, українцям-полянам народна поспівка з трьох нот у межах лише півтора тону була відома споконвіку, ще у прадавні язичеські часи – нею живився містичний дух наших далеких прашурів. Але світлий геній Миколи Леонтовича окрилив той мотив, дав йому новий лет, зробив його надбанням усієї планети. То була щаслива мить натхненного осяяння, їй сприяла доля, і навіть складна й трагічна доба початку ХХ століття. Якби по-іншому склалася історія української першодержавності, то, можливо, цей твір довго б залишався маловідомим за межами України. Але так сталося що, короткочасне за планами турне хорової капели О. Кошиця обернулося «гастролями впродовж всього життя», і з ними пов'язано поширення української пісні за океанами. Капела співала багато творів Леонтовича, але ті, що втілили загальнолюдські універсальні прин-

ципи лінійного розвитку музичної думки – насамперед «Щедрик», «Дударик», – стали ЗНАКОМ України. А з плином часу навіть і засвоїлися в цілому ряді іноземних культур як власні. Так людство лише за відомою йому шкалою визначення естетичних цінностей створило духовний пам'ятник Миколі Леонтовичу.

Вікова історія свідчить, що справжня мистецька особистість завжди стає визначною політичною по-статтю – бажає вона того чи ні. Через свій геній вона має авторитет у суспільстві, і це вирішує все. Така доля випала Миколі Лисенкові, який був свідомий її. Така доля випала й Миколі Леонтовичеві, який, здається, ніколи не прагнув її, уникаючи громадської відзнаки. Та саме йому судилося в найтяжчі часи української першодержавності очолити культурний сектор Народного комісаріату просвіти, створювати перші державні капели, перші державні симфонічні оркестри. І він це робив з цілковитою віддачею сил, з горінням душі. Бо з свого власного досвіду знав, як важливо підтримати талант, особливо молодий – адже бідність, постійна фінансова скрута не дозволили йому самому отримати справжню високопрофесійну школу, виучку, достойну величі його таланту.

Його суспільна роль полягала в органічному поєднанні відданості високому духовному Принципу і служіння йому своїм мистецтвом. І в цьому, гадаємо, таїна негаснучої притягальності генія Леонтовича для людей, які шанують високі ідеали, добропорядність і гармонію життя. Навіть загибель митця не привела українську громаду до розпаду й відчаю, а стала знаменом єднання творчих сил України в 1921 році та створення першої на теренах тодішньої країни спілки – Комітету ім. Миколи Леонтовича, очоленого його соратником і побратимом по мистецтву Кирилом Стеценком.

Розбуджена Лисенком слухацька громада – не тільки України, а й інших країн – відчула, що є у світі й українська музика з її незбагненим дивом – народною піснею – джерелом композиторського натхнення. Музика Леонтовича розквітла на рідному ґрунті, виявивши нові барви, оповивши всіх новим звуковим чаром, показавши світові не знані раніш коштовні діаманти-пісні, огранені рукою вправного Майстра, родом із зеленого українського Поділля.

Майже півтора десятиліття тому – 2005 року – видавництво «Музична Україна» вперше здійснила випуск композиторського доробку М. Леонтовича, відповідного до авторського першоджерела (особливо це стосується словесного ряду). Однак упродовж трьох місяців увесь тираж розлетівся і збірки «Микола Леонтович. Хорові твори» одразу стали раритетними. Нагальна потреба в них зросла, коли в грудні 2017 року українська культурна

громадськість відзначала 140-річчя від дня народження Майстра, а особливо – у різдвяні дні 2016/2017 років, коли світ вшановував 100-річчя «Щедрика», геніального творіння митця, що має нині понад 300 версій, та в травні 2019, коли виповнилося 100-річчя від першовиконання українською мовою його «Літургії». Від початку нового століття значну роботу по популяризації імені М. Леонтовича, його творчої спадщини та діяльності Меморіального музею на батьківщині композитора здійснив відомий дослідник-музиколог, заслужений діяч мистецтв України, професор А. Завальнюк.

У попередньому ХХ ст., як і за життя самого композитора, публікацій було не багато: видання «Дніпросоюзу» 1921 р. під редакцією П. Козицького, видання «Книгоспілкою» одного збірника «М. Леонтович. Музичні твори» 1924 р. та 2–8 збірників 1930–31 рр. під редакцією Я. Юрмаса (Юрія Масютіна). Потім, уже по війні, – у 1952 та 1961 рр. під редакцією М. Вериківського, а на його основі в 1970 р. «Музична Україна» здійснила видання під загальною редакцією М. Гордійчука.

Базовою основою нового нотного видання став збірник 2005 року. Композиції для мішаного хору в жанрі хорової обробки згруповано за принципом жанрово-тематичних грон (однак без спеціального їх позначення), що, думається, сприяє більш органічному художньо-емоційному змісту видання: колядки й щедрівки, веснянки, купальські, жнивнярські, козацькі й гайдамацькі, рекрутські, чумацькі, весільні, пісні про сімейне життя та жіночу долю, про кохання, жартівливі, пісні січових стрільців. Хори з опери «На русалчин Великдень» подаємо в редакції М. Вериківського, як найбільш відповідній для концертного (номерного) виконання (реконструкцію опери «На русалчин Великдень» у редакції М. Скорика здійснено за принципами наскрізного драматургічного розвитку, що простежується і у вирішенні хорових сцен русалок). Оригінальні твори М. Леонтовича «Льодолом» та «Літні тони» друкуємо з текстами Г. Чупринки. У деяких текстах народних пісень повернуто окремі слова відповідно до оригіналу чи першодруку (там, де в радянські часи були цензурні зміни). Для можливості виконання хорів М. Леонтовича іноземними співаками здійснено транслітерацію українських слів латиницею (згідно Постанови Кабінету міністрів України від 27.01.2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»). З метою поширення творчості М. Леонтовича у світі подано переклад англійською музикознавчих текстів книжки (вступ, коментарі тощо).

До розділу оригінальних композицій М. Леонтовича додатково два твори: «Прелюдію» – своєрідний зразок рішення гармонічного завдання, віднайдений В. Івановим, та «Зорі» на вірші Б. Грінченка – транскрипцію романсу М. Леонтовича для солістки й хору, здійснену Л. Дичко.

До нового видання увійшов окремий розділ – «Духовні твори», де представлені «Літургія св. І. Златоустого»,

шість Херувимських піснеспівів, два релігійні канти та ін. Кілька колядок духовного змісту (друкованих у ж. «Музика», 1992, № 1) і варіант «Щедрика» на церковний текст вміщено на початку книги поряд з іншими колядками та щедрівками. Літургія (1920) друкується за склогографом рукопису, що зберігається у бібліотеці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (фонд М. Грінченка). Тексти сакральних творів подано відповідно канонічно затвердженим у новий час. Опрацювання цього розділу здійснював заслужений діяч мистецтв України, голова Хорового товариства України імені М. Леонтовича при Всеукраїнській музичній спілці, лауреат міжнародних та всеукраїнських конкурсів (як керівник хору «Воскресіння»), доцент Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського, хормейстер Національної опери України О. Тарасенко. Вдячні видатному українському хоровому диригенту, заслуженому діячу мистецтв України, художньому керівнику ушлявленого хору «Київ», лауреату Національної премії України ім. Тараса Шевченка, лауреату престижних міжнародних конкурсів хорів у Німеччині (1992), Польщі (1993, 1996, 2001), Ірландії (1993, Гран Прі) та ін., засновнику хорового фестивалю «Золотоверхий Київ» М. Гобдичу за сприяння у підготовці даного видання та дозвіл використати кілька партитур із укладеної та редагованої ним збірки «М. Леонтович. Духовні твори» (2005). Дякуємо відомому досліднику сакральної музики, лауреату премії ім. М. Лисенка, члену Всеукраїнської музичної спілки, члену Асоціації хорових диригентів Європи «Europa Cantat» та Асоціації хорових диригентів Америки (ACDA), професору М. Юрченку за надання низки партитур церковних творів М. Леонтовича з його збірки «Духовно-музичні твори українських композиторів ХХ ст.» (2004). Ми вдячні також за допомогу в якомога більш точному визначенні назв творів М. Леонтовича нашим колегам із США: Михайлу Найдану – перекладачу, письменнику, професору славістики в Університеті штату Пенсильванія, архимандриту Кирилу (Говоруну) – доктору філософії, науковому співробітнику університету Лойола-Мерімаунт в Лос-Анджелесі, Світлані Буджак-Жонес – докторці соціолінгвістики мов, незалежний перекладачці. Високо шануємо укладацьку та редакторську працю знаних діячів української музики, у різні роки причетних до видання музичного доробку геніального Майстра з Поділля – П. Козицькому, Ю. Масютіну (Я. Юрмасу), М. Вериківському, М. Гордійчуку, В. Бруссу, І. Мартону, В. Луканюку, В. Іванову, А. Завальнюку.

Наприкінці видання подано коментарі, здійснені у різні часи Я. Юрмасом (1930–1931), В. Бруссом (1970), М. Гобдичем (2005) та нинішнім редактором-упорядником.

Перший з них – Я. Юрмас – символічний псевдонім «Я Юр-Мас» – видатного дослідника Юрія Масютіна (Масютина; 1896–1942 ?). За основною професією він

був ученим-демографом і працював науковим співробітником у Демографічному інституті, досліджував професійну статистику в Україні. Водночас, маючи добру музичну освіту, був членом музичної секції Інституту української наукової мови при УАН, часто виступав зі статтями та рецензіями на шпальтах газет і журналів. Юрмаса було запрошено видавництвом «Книгоспілка» до участі в другому (після «Дніпросоюзу») виданні творів М. Леонтовича. Його опрацювання доробку композитора й сьогодні гідне подиву: розумний науковий педантизм, скрупульозність дослідження кожної чернетки композитора, джерела, дотичних матеріалів. Із цих приміток багато можна дізнатися про творчий процес митця, що важливо при теоретичному аналізі музики, і про особливості виконання того чи іншого хору (аж до характерної вимови окремих слів, складів), що є дуже цінним для диригентів і хорової справи. Юрмаса спіткала трагічна доля багатьох діячів Українського відродження ХХ ст. – репресії в 1930-х, табори... Дата смерті умовна.

У повоєнні роки ХХ ст. дослідженню творчості Леонтовича присвятив свою увагу видатний український вчений-музиколог Микола Гордійчук (1919–1995)¹. Його наукова діяльність добре відома далеко за межами України. Це книжки про М. Лисенка, М. Колачевського, монографії про композиторів-братів Георгія та Платона Майбород, Лесю Дичко, ґрунтовні праці з питань розвитку української симфонічної музики та фольклору, сотні статей з актуальних проблем української культури, упорядкування багатьох збірників нотних видань. Однак, можу стверджувати, тема «М. Леонтович» червоною ниткою пройшла крізь усе його творче життя.

Праця на цій ниві розгорталася у різних напрямках. Він ініціював нове доповнене видання творів українського Майстра. Здійснив кілька видань монографії про митця (за це був удостоєний престижної мистецької премії ім. М. Лисенка), домігся державного замовлення видатному композиторові М. Скоріку на закінчення й нову редакцію опери, відстоював разом із знаним українським диригентом П. Муравським випуск раритетного альбому хорових записів на фірмі грамплатівок

«Мелодія» (1977, співав хор Київської консерваторії ім. П. І. Чайковського). М. Гордійчук був головною дійовою силою при підготовці й проведенні святкування 100-річчя від дня народження Майстра. Не забуваймо, що все це відбувалося за часи досить прохолодного ставлення тогочасних радянських установ до творчості цього яскравого національного композитора. І навіть останньою працею дослідника, що полишилася на його письмовому столі перед навалюю страшного удару – інсульту, була нова доповнена редакція книжки про М. Леонтовича. Її було надруковано вже після смерті вченого...

У виданні «Хорові твори» (1970) М. Гордійчук здійснив загальну редакцію і подав розгорнуту вступну статтю. Примітки зробив (вперше після Я. Юрмаса) добре обізнаний з українською хоровою літературою В. Брусс. Ці коментарі за обсягом більш лаконічні, узагальнені й розраховані на практичне користування керівниками творчих колективів, студентами, просто шанувальниками музики. Правомірно, що в ряді позицій фактологічний матеріал збігається з юрмасівським, але їх цінність полягає в можливості оперативної й швидко скласти уявлення про історію появи твору, джерело, характер викладу й форму.

З плином часу, на відстані понад століття особливо відчутною є значущість творчої спадщини геніального Майстра – «скромного вчителя з Поділля» Миколи Леонтовича. Провидіння обдарувала його унікальним музичним талантом, яким гріх було нехтувати і який вимагав постійної великої мистецько-духовної праці. Попри всі життєві труднощі він не зрадив цьому дару й прагнув крок за кроком удосконалювати свою майстерність, досягати довершеності композиції, що бриніла в його уяві в досконалих звукосплетіннях людських голосів, з неповторною мелодичністю, вокальною барвистістю й рідним українським словом.

Валентина КУЗИК
музикознавець, доктор філософії
(мистецтво), лауреат премії ім. М. Лисенка,
науковець ІМФЕ ім. М. Т. Рильського
НАН України, член НСКУ

¹ Мені пощастило півстоліття працювати у відділі музикознавства Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, який багато років очолював М. Гордійчук. У вересні 1969 р. він приймав у мене іспити з фаху при конкурсному відборі на посаду науковця Інституту (був тоді заступником директора). Я маю примірник книжки «М. Леонтович. Хорові твори» видання 1970 р. з надписом: «Дорогий В. В. Кузик від редактора й автора передмови. М. Гордійчук. 12 / IV – 71 р.». А однією з перших моїх публікацій вже як молодшого наукового співробітника Інституту була рецензія на це видання: *Збірка хорових обробок (М. Леонтовича) // Народна творчість та етнографія.* – 1971. – № 4. – С. 103–104. Хіба могла я тоді подумати, що мені самій колись випаде доля бути редактором і упорядником музичної спадщини геніального Леонтовича?

MYKOLA LEONTOVYCH

*“Oy vy, bili lebedonky, holosni pisni,
Vylitayte, vy shuhayte v ridnii storoni!”*
[“Oh you, white swans, loud songs,
You fly in your native corner!”]

Maxim RYLSKY

Ukrainian choral music of the past is rich as to the bright creative personalities – M. Diletsky, M. Berezovsky, D. Bortniansky, A. Vedel, M. Lysenko, K. Stetsenko, O. Koshyts ... A special place in this series is that of M. Leontovych, who has carved the perfect and unsurpassed forms of revealing the artistic essence of the national spirit in music in his work, merged with a rich folk-songs culture of Ukraine. Like a magnet, the figure of the artist for many years attracts the attention not only of musicians, fans of choral singing, but also of the cultural community, church leaders and ordinary people. Many facts from his short and tragic life was silenced throughout the whole post-revolutionary period of the 20th century, his works were published as purified and corrected by the Soviet censorship. In the 1990s, the situation has changed for the better – his sacred music sounded (the publication of notes was performed by V. Ivanov, later – M. Yurchenko, M. Gobdych), in the new versions we see the songs known before arrangements. The Liturgy and spiritual songs of Leontovych became the adornments of the repertoires of the best Ukrainian choirs and sounded far beyond Ukraine. Musicians united in the All-Ukrainian Music Society named after M. Leontovych, Chorus contests take place to glorify M. Leontovych, who led to a true renaissance of the choral business in Ukraine, choral competition is held also named after M. Leontovych, which promoted a true renaissance of choral affairs in Ukraine. In 2002 the book of A. Zavalnyuk “Mykola Leontovych” was published, where there are collected the most complete materials and documents on the life and work of the composer in accordance with the historical truth. The same researcher has published in 2017 the works of the composer and his methodical advice on teaching music based on folk-verse sources. To commemorate the 125th anniversary of the birth of the author of “Shchedryk”, the memorial plaque was opened on the wall of the former Seminary in Kamyanets-Podilsky, where M. Leontovych studied. And at the State University named after I. Ogienko one opened memorial room of the composer. Before its anniversary in 2017, the activity of the Memorial Museum of M. Leontovych in Tulchyn has been restored. In the same year an artistic award was formed

named after M. Leontovych. Its first winner was the talented composer M. Schwed. In autumn 2018, two signs for the Ukrainian culture of the exhibition were opened. The first – “World triumph of «Shchedryk» – 100 years of cultural diplomacy” at the Diplomatic Academy of Ukraine led by G. Udovenko, where for the first time the public presented various documents on the activities of the Ukrainian National Choir under the direction of O. Koshyts, associate of M. Leontovych, who has spread the glory of national choral music around the world. The second – “Maestro of Christmas” in the National Museum of History of Ukraine, where rare items were presented that have concern to the artist’s life and work. The beginning of 2019 was marked with opening the exhibition in Pokrovsk, Donetsk region (once Gryshyno), dedicated to M. Leontovych and with introducing there a competition of choral ensembles “Shchedryk-fest”.

* * *

The life of composer Mykola (Nikolai) Leontovych was primarily planned as that consisting of a typical scheme of an ordinary person’s existence without noticing the future genius of Ukrainian music from the common viewpoint. He was born on December 13, 1877 in the small settlement Monastyrok near the village of Selevintsy, Bratslav district, in Podillya (Podolia)¹, in a large family of priest Dmytro (Dmitry) Feofanovych Leontovych. From the childhood on Mykola has shown a desire for a folk song and singing, so that his musically educated parents helped him. It was the mother Maria Yosypivna who has exerted a particularly tangible influence on the “first-born Mykolka”. He was outwardly likened to her facial features and clear eyes, in which the sincerity and gentleness of the soul shone. The children’s years in the village Shershni near Tyvrov have passed quickly, after a year of training in the preparatory class of the Nemirov gymnasium the boy was sent away, according to the tradition of priestly families of Podillya, to the Shargorod Initial Spiritual School (1888–1892).

The next stage in the life of the future priest, whom his parents wanted to see, was associated with the Kamyanets-Podilsky spiritual seminary (1892–1899). In this well-known

¹ The updated data on the place of birth of M. Leontovych is taken from the work of A. Zavalnyuk «Mykola Leontovych» (Vinnytsia, 2002, p. 11).

Podillya educational institution the grandfather and father of Leontovych also studied, as well as his younger brother Alexander still later on. The years of seminars became the turning point for M. Leontovych in choosing his own path. Active cultural life of the central city of Podolsk province, concerts, plays (even opera), that were visited by the young Mykola, participation in the seminar choir, and, after the third year, in the newly created string orchestra, all it furthered the desire of engaging in music seriously¹.

During the holidays, while coming to his home (Leontovych family lives since 1895 in the village Bilousivka of Zhuravlivska county of Bratslav district), the young musician begins to record samples of Podillya folklore, which later form the basis of his own compositions. His first choir arrangements written during the seminary years («*Oy z-za hory kam"yanoyi*» / “Oh, from the stony mountain”, «*Oy pidu ya v lis po drova*» / “Oh, I’ll go to a forest for firewood”, «*Mala maty odnu dochku*» / “A mother has one daughter”, etc.). He works with the chorus and orchestra of the seminary as a conductor; the works of Bortniansky, Berezovsky, Arkhangelsky are heard under his regent hand. Seminar music teacher Y. Bogdanov is individually engaged with a talented student of musical and theoretical sciences, harmony, polyphony and counterpoint (however, successes were rather modest in other disciplines, besides music). In 1899, when in the seminary the 100th anniversary of the birth of O. Pushkin was widely celebrated (as in other educational institutions of the then Russian Empire too), his friends wrote on a shared photo: “The future glorious composer”. Friends have given him the clavier of the opera “Shoes” by P. Tchaikovsky as a present, we read on the opening page: “The future glorious composer, the unforgettable regent from the chorus of the singers”. M. Leontovych has begun his own biography with the violation of family tradition – he decided to become a school teacher. Perhaps his dream was to continue his professional musical education, however financial opportunities did not allow it to be done. For him, there was only one thing – to work, to engage in self-education and, if possible, to consult with well-known musicians-professionals (M. Lysenko also had problems with obtaining professional music education in a full volume of conservatory for the same reasons).

From the autumn 1899 on M. Leontovych is the teacher of singing and arithmetic (!) at Chukivska two-class school. He organizes at the school a choir and a small orchestra performing popular Russian and European composers of the time, and the original compositions of the young teacher. In Chukovo M. Leontovych concludes “First Collection of Songs from Podillya”, which remained in the manuscript (either due to the modesty of the author, or because of

problems with printing). The first edition of the book was titled “The second collection of songs from Podillya” (Kyiv, 1903) and dedicated to M. Lysenko. M. Leontovych dared to send his arrangement of songs to M. Lysenko even before editing, he wanted to hear the opinion of an acknowledged Ukrainian Master about the initial attempts by Podolia’s author. A fragment of the letter-answer of M. Lysenko’s been preserved: “Remembering your collection of songs, I was very disappointed, because I found in it independent movement, moves of voices, without laying intervals for the harmonious area ...”. M. Lysenko during the celebration of his 35th years of creative work (according to M. Pavlovsky’s memory) complained sadly on the empty space in Ukrainian music, but “with enthusiasm he spoke about the national teacher from Podolia M. Leontovych, who is very serious about music, studying a very diligent counterpoint, and in his arrangements of folk songs reveals an original, vivid ability. From this teacher «people will be!»”²

However, although the collection includes such successful treatments as «*Hayu, hayu, zelen rozmayu*» / “Grove, grove, green meadow”, «*Oy chas, pora do kurenya*» / “Oh, it’s time to go to the hut” and so on, the author himself was dissatisfied with it, as far as the imperfect choral score and the recording of poetic words were concerned. M. Leontovych gradually bought all collections (300 copies) and, as he spoke jokingly, “let them sink in the Dniipro”.

In 1901 M. Leontovych – a teacher of church singing and recording at the Tyvrivsky Spiritual School. There, in Tyrov, Mykola gets acquainted with the charming and educated girl Claudia Ferapontovna Zhovtkevych (sister of wife F. Nalivansky – colleagues of Leontovych), that grew into a deep feeling and ended with marriage (March 22, 1902). The necessity of caring for the material provision of his own family makes Leontovych look for a new job, so in 1902 he leaves for Vinnitsa to teach at the church parish school. Here he is also organizing a choir, later a small brass band.

His creative work is growing. The young composer feels an urgent need to increase his musical-professional level and in 1903–1904 (during school holidays) he traveled to the northern capital, where he lectured at the St. Petersburg Court Singing Chapel. This ancient educational institution is associated with the names of D. Bortniansky, M. Berezovsky, M. Glinka. After the opening of the Conservatory in St. Petersburg and Moscow somewhat weakened in its glory (at the beginning of the twentieth century). But everything that was related to the choral art – choral performance and practice of choral writing – remained perfect. For the musician from Podolia the classes with the well-known specialists – S. Bamotin (theory

¹ About M. Leontovych’s years of study see: *Ivanov V.* Little-known pages of Biography of M. Leontovych // Ukrainian Music Archive. – Kiev, 1999. – Vol. 2. – P. 54–68.

² For *J. Yurmas.* M. Leontovych. Musical works. – K., 1930. – Sb. 2. – P. I–II.

of music, harmony, polyphony) and O. Puzyrevsky (choral performance) have become very useful. Mykola successfully passes exams and on April 22, 1904 receives a Certificate of the Regent of the Church choirs.

However, Leontovych did not dream about the career of the church regent, and the receiving the Certificate was perceived by him as an official document, confirming his special – musical – education. When he returned home after his exams in St. Petersburg, he met in a train with a railroad companion, who spoke about the opportunity to work in the city Gryshyno (now Pokrovsk) in the Donetsk region (then Ekaterinoslav region).

In the new educational year 1904 the family of Leontovych lived in the station town of Gryshyno. Mykola was a teacher of singing at a railway school. He immediately organized a choir, which included schoolchildren and older people, created a small orchestra that accompanied the soloists, prepared a repertoire consisting of the works by M. Lysenko, P. Nishchinsky, A. Kotsipinsky, that were commonly spread at that time, the arrangements of Russian, Polish, Armenian, Jewish songs. The choir successfully performed concerts around the surrounding towns and villages, his leader has earned respect and adoration of others. Leontovych was friends with young teachers P. Denega and L. Dobrova, who in 1905 led the battalion and went to support the insurgent miners of Horlivka. Leontovych's choir accompanied the Gryshyn's squad singing revolutionary songs. However, the rebels were defeated, the said friends and teachers perished, and the arrests of revolutionaries and their fellowmen began. Leontovych was searched. The attitude of local authorities towards Mykola also worsened. Dramatic events of time also arose in the personal tragedy of the family – the newborn son dies...

Having spent 1906 in his father's house in Bilousivka, M. Leontovych returns to Gryshyno again. But oppression became unbearable – no concerts, no singing of Ukrainian songs, no freedom-loving ideas, not to say of the revolutionary ones, – only student choir and musical writing. Immediately after the school lessons in the spring of 1908, the family of Leontovych leaves for his native green Podillya. The return to the beloved land was that of bliss for M. Leontovych – here he worked best, here the wonderful images and melodies came in the mind. And although everything was settled with difficulty, he became a teacher of singing at the Tulchyn Women's Diocesan School, where the daughters of Podillya priests studied. He organized a choir, where there were works of Russian composers in the repertoire – these of Glinka, Verstovsky, Tchaikovsky, as well as these of Ukrainian ones – Lysenko, Stetsenko, Nishchinsky. Their scores had to be specially shot for women. He goes deeper into the study of the collection of folklorist A. Konoshenko "Ukrainian songs with notes" (I and II hundreds, published in Odessa in 1900 and 1902), performing choral arrangements of individual samples («*Nad*

richkoyu berezhkom» / "Above the river and the shore", «*Pry dolyni mak*» / "In the Valley there's Poppy", «*Oy u poli ta tuman, dymno*» / "Oh, in the field fog-smoke", etc.).

M. Leontovych acutely felt the need to deepen his musical education in the composer's direction, and in the summer of 1908 he traveled to Moscow to arrange consultations from well-known conservatory professors. He appealed to S. Taneyev, – who was P. Tchaikovsky's follower and, in his turn, recommended Leontovych to engage with his disciple – B. Yavorsky, a famous scientist-theorist, a great connoisseur of polyphony, the author of the famous musical modal theory (based on the tetrachordal scales) of the early twentieth century. Today this is called the practice of distanced studies: it is exactly for twelve years that Mykola took lectures at Yavorsky, arriving first in Moscow, and from 1916 – to Kyiv, where he moved. Boleslav Leopoldovich Yavorsky (1877–1942) was the eldest student from the six months, between them there was a deep spiritual connection and a sincere heartfelt affection, however, these relationships did not result in friendship-friendly relations of contemporaries, but kept at a decent distance "teacher – student". It seems that the respectful attitude of the "modest teacher from Podillya" to an outstanding specialist played a significant role here.

Instead, the case of getting acquainted with the composer Kyrylo [Kirill] Stetsenko turned into the most sincere friendship. The favorite talented student of M. Lysenko was close to M. Leontovych's thoughts about the development of Ukrainian culture, they united their creative search for innovative ways of processing populist sources, the desire to create new samples of sacred music, grounded on national melodies and traditions of Ukrainian polyphony.

In the most fruitful period of creativity – that of dwelling at Tulchyn – M. Leontovych has created such famous choral arrangements as «*Kozaka nesut*» / "They're carrying a Cossack", «*Prialia*» / "The Spinner", «*Piiut pivni*» / "The roosters are singing", «*Zenchychok-brenchychok*» / "Reapster-bleepster" and other. The composer expands essentially the circle of primary sources, uses samples from folk collections by K. Polischuk and M. Ostapovych (Collection of the best Ukrainian songs with notes, collected by K. L. Polishchuk. The notes were written by M. Ostapovych. Edition A. Koshyts. Part I–IV. – Kyiv, 1913), I. Demchenko (Ukrainian Wedding – Odessa, 1905), K. Kvitka (Folk melodies. In the voice of Lesya Ukrainka, Kliment Kvitka wrote and arranged. – Kyiv, 1917) and arranged their own records.

M. Leontovych is actively involved in the cultural and public life of Tulchyn – heads the local department of «*Prosvita*» / "Enlightenment", where he lectures on literary subjects, puts scenes from the children's opera «*Koza-Dereza*» / "Goat-horn" by M. Lysenko and «*Vechornytsi*» / "Evening Party" by P. Nishchinsky to the drama «*Nazar Stodolia*» by T. Shevchenko.

With the friendly support and insistence of K. Stetsenko, Mykola is determined to give their processing for

the performance of the university choir under the direction of O. Koshits in Kyiv. The first performance of «*Shchedryk*»/ “Goodwishes” in the arrangement of M. Leontovych became a real shock for the Kyiv community for Christmas in 1916 (December 25, according to the old style). This chorus miniature immediately made the famous name of Leontovych among Ukrainian music lovers and gave birth to an extraordinary interest in its completion. «*Shchedryk*» became a powerful impulse for the recognition of the artist from the green Podolia’s charisma over all Ukraine. New creative horizons were opened, the songs – «white swans» – inspired the musical genius of the composer and gave a new impetus to creativity. Kyrylo Stetsenko said: “...He is like a carver in music that produces the finest musical value, as if it were «lace» of silk. His technique, the treatment of the smallest thing is so «refined» like a fine carving made of gold, decorated with precious stones...”.

The recognition of M. Leontovych was tragically connected with the historical destiny of the country at the beginning of the twentieth century. After the declaration of independence of Ukraine in 1918, the new national cultural policy is actively being formed with the participation and involvement of the most socially conscious personalities. In early 1919 M. Leontovych was invited to teach in Kiev in the newly organized Musical-Dramatic Institute named after M. V. Lysenko and People’s Conservatory. He takes his wife and two daughters to the capital, where he lives in Lukyanivka, on the street Baggovutivska, 2. It is planned to publish his choir arrangements of folksongs. As an inspector of the musical department of the People’s Commissariat of Education he takes care of the first state Ukrainian orchestra and national choral chapel (Leontovych is appointed by the commissioner of the chapel according to the terminology of the age of revolutionary struggle). He lectures at schools and gymnasiums, arranges pedagogical assistant classes “Musical writing” and “Practical course of singing in the High schools of Ukraine”, plunges himself with enthusiasm into new research and experiments on color and music correlations.

As a person who had a professional spiritual education, M. Leontovych closely follows the movement towards the recognition of the autonomy of the Ukrainian Orthodox Church, which began in 1918 (and ended with the proclamation of autocephaly at the All-Ukrainian Orthodox Cathedral in 1921). The composition of the All-Ukrainian Orthodox Church Council includes composers K. Stetsenko and M. Leontovych¹. The works of M. Leontovych, followed by K. Stetsenko and O. Koshyts, are enriched with new

sacred works – «*Na voskresinnya Khrysta*» / “On the Resurrection of Christ”, «*Khvalite im 'ya Hospodnye*» / “Praise the Name of the Lord”, «*Svite tykhyy*» / “The Light is Quiet”, and others. A staggering phenomenon in the development of Ukrainian spiritual music was his Liturgy that was performed for the first time at the Nikolas cathedral on Pechersk on May 22, 1919, under the conducting of S. Telezhinsky² (written version of Liturgy and Church-Slavonic canonical text).

In Kiev, the composer dreams of expanding the genre’s usual limits (arranging folk songs) and writes original author’s works. Thus, well-known choirs are born: «*Liodolom*» / “Icebreaker” and «*Litni tony*» / “Summer Tones” on the words of G. Chuprynka, «*Lehenda*» / “Legend” on words of M. Vorony and «*Moya pisnya*» / “My song” on the words of K. Bilylovsky. He planned also to write an opera based on the plot of B. Grinchenko’s tales of «*Rusalchin Velykden*» / “Mermaid Easter”.

However, the history of national-revolutionary struggle of 1919 makes its adjustments to the artist’s plans. In summer, his wife with daughters returns to Tulchyn: it is very hard with food in Kyiv. In autumn, the Denikins attack began. On the streets of the city there were continuous clashes between the Sich riflemen and the Bolshevik detachments. Three forces – “Eagle, Trident, Sickle and Hammer” – (in the words of the young Pavlo Tychyna) – fought for power in Ukraine... In November 1919, like most of the officials of Ukrainian government institutions, M. Leontovych being disabled due to malnutrition departs from Kyiv and with great difficulty, mostly on foot, returns to Tulchyn. The dreams of Ukraine’s independence, the independence of its church, and the rise of the national idea in society have been ruined. Mykola feels that he is under the tacit supervision of a new “proletarian” government that has sent agents of the Petrograd EC [Emergency Commission – organ of the Red Terror] in Podolia. The hunting began for people, supporters of the Ukrainian national idea.

Green Podillya and Bratslav district, that was rebellious in Cossack times, with its center in Tulchyn, refused to accept the ideas of the proletarian revolution, which was brought here on the bayonet in the beginning of 1920 with the Russian Bolshevik detachments³. The composer has witnessed also changes in Tulchyn: the diocesan school was liquidated, one had to be taught at a labor school; work on the opera slowed down, there were difficulties with the organization of the choir.

The sentiment of anxiety did not leave the composer. He knew that the group of Petersburg EC, that did not

¹ M. Yurchenko gives also other surnames of the well-known Ukrainian musicians who were present at the First All-Ukrainian Orthodox Cathedral of the UAOC in 1921: Y. Yatsinevich, P. Goncharov, P. Kozytsky, M. Verykivsky, M. Gaidai, V. Stupnytsky, S. Dymitsov, P. Demutsky, G. Davydovsky. See: *Yurchenko M. Spiritual Music // History of Ukrainian Music.* – Kyiv, 1992. – T. 4. – Pp. 105–124.

² On the place of the former cathedral of St. Nicholas in Pechersk one has now built the Palace of Creativity of Children and Youth.

³ The opposition was so strong that on April 23, 1920, the Soviet People’s Commissariat had adopted a special provision «On the management of the Southwest Front» (which included Podolia province – *V. K.*), which gave the broadest powers to the bodies of the EC (on Russian – *Ch K,*

tolerate all that had concern to Ukraine, began “hunting” the representatives of the Orthodox Church, and especially the newly proclaimed Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, to which he belonged as a member of the leadership. Ivan Ogienko, a recognized interpreter of the Ukrainian Script, was urgently forced to emigrate from Kamyanets-Podilsky. It became dangerous for Mykola that his authority increased significantly among the Ukrainian community after the Liturgy (1919), many churches asked about the notes of his sacred works and sang them in temples. He thought about going abroad for the sake of saving life: he got two tickets without identified surnames that were constantly kept with him in his old teacher’s briefcase. However, unfortunately, someone else’s “evil eye” looked at the portfolio, when he performed with the choir on stage with the Christmas program. And trouble was waiting for him ...

On January 13, 1921, after a series of Christmas concerts in Tulchyn, the composer went to the village Markovka, to his father Demetrius – the pastor of the local village church. On that memorable evening on January 22, 1921, there were the father of the composer, the sister Victoria and his eldest daughter Galyna at home. He has ordered a warm family dinner... The unhappy guests were disturbed by the comfort – groom Fedor Hrabchak and man in leathern clothes Afanasy Grishchenko, who showed the certificate of the official of the Vinnitsa EC on a gray, heavy paper. Although uninvited, they were guests. They sat at the table, fed, talked, laid bed in the chamber. And in the morning of January 23 (about half past eight) the agent of the EC fired from the sawn-off gun at the still sleeping M. Leontovych. The wound was deadly. His last words were sounded: “Light... Water... I’m dying...”¹.

Athanasys has fulfilled the task. And the Soviet government did not persecute him while accusing robbers.

...M. Leontovych was a benevolent man, a gentle one, loving people and a family – a quiet genius. He was not a rebellious wrestler, but a *CREATING SPIRIT*, – and this is perhaps even more dangerous for all sorts of dictatorships than an open struggle. Such quiet and gentle ones are being killed because one thinks that with blowing out a candle of life the temples built by them would be destroyed. One

counts here with simple cynicism: talent is the indispensable spiritual treasure of the nation, if it stops to exist that will break down the spiritual work being carried for the good of his land.

The death of composer at the 44th year of his life was incomprehensible and unpredictable for the Ukrainian community. Perhaps this chain of murders, which lasted from 1917, dulls the intuitive ability of people to foretell the events – Ivan Stekshenko, Lev Symyrenko, Olexander Murashko, Volodymyr Naumenko, Grigory Chuprynka, Vasyl Chumak – the list of names every year is increasing ...

The murder of Mykola Leontovych has aroused the conscious Ukrainian society. On February 1, 1921, a large community of cultural figures, professors and students of the Kyiv Musical-Dramatic Institute named M. V. Lysenko, according to the Christian tradition, has arranged meeting to commemorate the nine days after the death of the artist. A concert of the works of Leontovych was organized with great responsibility in spite of haste. And in his native Tulchyn the choir of Leontovych performed for the first time his arrangement in the folk song «*Smert*» / “Death” and, as Y. Yurmas testifies, “During the performance the ultimately filled hall was hysterical crying...”. In Kyiv, after the concert, the Committee for the Remembrance of M. Leontovych, headed by K. Stetsenko, was organized (in a year it was renamed the All-Ukrainian Music Society named after M. D. Leontovych).

We are deeply honored to call the names of those who were among the founders of the Committee today – the founder, prominent composer K. Stetsenko (1882–1922), who did not survive for a long time his friend M. Leontovych, the first chairman of the Committee, the artist and poet Y. Mikhailov (1885–1935), the secretary of the Committee, journalist O. Chapkivsky (1884–1935), Deputy Chairman, composer P. Kozytsky (1893–1960), folklorist K. Kvitka (1880–1953, husband of poetess Lesia Ukrainka), art critic, folklorist and philologist Dm. Revutsky (1881–1941), composers, choir conductors, famous musicians – Ja. Stepovy (1883–1921), M. Verykivsky (1896–1962), G. Verovka (1895–1964), F. Popadych (1877–1943), P. Demutsky (1860–1927), V. Verkhovynets (1880–1938), B. Yavorsky (1877–1942), B. Lyatoshinsky (1895–1968), F. Blumenfeld (1863–1931), N. Gorodovenko (1885–1964, the conductor

Chrezvychaynaya Komissiya) in guiding public order, that was in fact the permission for the raging of red terror. This resolution was signed by the leader of the revolution Lenin. As the result of this decree, Podillya has turned from “green” into «red»: thousands of people were shot and still thousands more were deported to the northern Arkhangelsk concentration camps (lists of executed and exiled were published in the local press at the time on the last page). From Petrograd and Moscow to Podillya there moved with cars the Bolshevik «iron divisions» revolutionary tribunals which passed death sentences to Podilsky boys a day, who escaped from service in the Red Army by thousands. Even the schoolchildren who staged the play «Nazar Stodolia» before Shevchenko’s days were shot as nationalists (*Zagriychuk A. Brailov’s fate «Nazar Stodolia», or as 75 years ago, destroyed amateur actors / Literary Ukraine – 1996 – April 11*).

¹ The first publication of these events in the Soviet period was printed: *Kuzyk V. As snagged by Nikolay Leontovych // Literary Ukraine. – 1996. – May 23*. It is of importance that Hnat Yastrubetsky assembled detailed evidences concerning the events of 1921 in Markovka immediately after the tragedy. He was a good friend of the composer, a member of the All-Ukrainian Musical Society named M. Leontovych. However, the report has not been published. These documents were prepared by the art critic V. Ivanov in 1999. See: *Ivanov V. Following tragic events // Ukrainian Music Archive. - Kyiv, 1999. – Issue 2. – Pp. 58–61*.

of “Dumka”), writer, banduryst and actor G. Khotkevych (1877–1938), P. Hayda, S. Telezhynsky, S. Durdukiivsky, poets P. Tychna (1891–1967) and V. Polischuk, innovator of theatrical business L. Kurbas (1887–1937), actor I. Sadovsky (1876–1948), president of the Ukrainian Academy of Arts M. Burachek (1871–1942), prominent scientist, cultural historian S. Efremov (1876–1938), art historian D. Scherbakivsky (1877–1927), comrade Leontovych from the seminary years G. Yastrubetskii, Vasilchenko, Kharchenko. As the honorary members of the Committee were introduced native M. Leontovych – the father, the wife of the composer, his sister.

The Leontovych Society existed until February 1928. His chronology outlines most clearly the active creative power of the era of the Ukrainian revival of the early twentieth century. The final dates of the personal life of the majority of its founders and subsequent members attest the tragic fate of the best representatives of that inspired time. However, the rays of spiritual upsurge could not overcome any repression and exile. History has shown that the murder of M. Leontovych was a powerful impetus, amplified by the hundreds of voices of prominent national philosophers, poets, artists, musicians that created a unique magnificent and tragic epoch of our history – Ukrainian Revival of the 20th years of the XX century.

Each ethnic group, each nation is distinguished in the world with its special mental traits, most clearly embodied in original, unique material creations of the spirit. For Ukraine, it is thought, first of all, three domains: *PYSANKA* (painted Easter egg), *VYSHYVANKA* (embroidered shirt) and *FOLK SONG*. According to these signs, we are easy to be recognized in the human community. If we distinguish such a concept as SONG, then, in spite of all the innumerable treasures of our folklore that we have just started to bring to the world today indeed, people of other cultures, or not the most well-known, are «*Shchedryk*» / “Carol of the Bells” – it is «*Shchedryk*» chorus miniature by Mykola Leontovych. True, for the Ukrainians, a folk tone of three notes within only one and a half tones was known from time immemorial, even in ancient pagan times – it was nourished by the mystical spirit of our distant ancestors. However, the bright genius of Mykola Leontovich discovered the motive, gave him new flight, and made him the property of the whole planet. It was a happy moment of inspirational illumination; it was fueled with the fate, and even a complicated and tragic date of the early twentieth century. If the history of Ukraine were different in the first years of statehood (1917–1922), then this work would have remained a bit unknown for a long time outside of Ukraine. Nevertheless it happened so that, shortly after the plans of the tour of the chorus chapel, O. Koshyts turned “tours throughout his life”,

and with them the expansion of the Ukrainian song over the oceans. The chapel sang many works by Leontovich, but those who embodied the universal principles of linear development of musical thought – first of all «*Shchedryk*», «*Dudaryk*», – became the SIGN of Ukraine. Over time, they even assimilated a number of foreign cultures as their own. Thus, mankind simply created a spiritual monument to Mykola Leontovych, according to the well-known scale of the definition of aesthetic values.

History shows that a true artistic person always becomes a prominent political figure – whether it wants it or not. Through its genius, it has authority in society, and it solves everything. Such a fate encountered Mykola Lysenko, who was conscious of it. Such a fate fell also over Mykola Leontovych, who seems to have never sought it, avoiding public honors. However, he was destined to lead the cultural sector of the People’s Commissariat of Education in the worst times of Ukrainian first statehood, to create the first state chapels, the first state symphony orchestras. And he did it with the full forces, with the burning of the soul. Due to his own experience he knew how important it was to support the talent, especially the young one – because poverty, constant financial difficulty did not allow him to get himself a real highly professional school, training worthy of the greatness of his talent.

His mission for society was a harmonious combination of loyalty to the high spiritual principle and the service of his art. In this, we suppose, is the secret of the unattractive attractiveness of the Leontovych’s genius for people who respects the ideals and integrity, the harmony of life. Even his death did not bring the Ukrainian community to despair but became a sign of the unity of the creative forces of Ukraine marked in 1921 with the creation of the union – Committee named after Mykola Leontovych, the first in the territory of the country, headed by his fellowman in the art Cyrylo Stetsenko.

The listening community awakened by Lysenko – not only Ukraine but also other countries – has felt what is Ukrainian music in the world with its incomprehensible miracle of the folk song, which became the source of composer inspiration. Leontovych’s music blossomed on his native soil, revealed new colors, shone with all the new sounds of charms, showed to the world precious diamonds – songs not previously known that were carved by the hands of a skilled Master who came from the green Ukrainian Podillya.

Almost a decade ago – in 2005 the “Music Ukraine” publishing house has made for the first time the release of the complete building of the composer’s works of M. Leontovych, based on the original source (especially the verbal series). However, over three months, the entire circulation had circled over and the collections “Mykola

Leontovych. Choral works” immediately became rarity. The urgent need for them grew when, in December 2017, the Ukrainian cultural community celebrated the 140th anniversary of the birth of the Master, especially in the Christmas days of 2016/2017, when the world celebrated the 100th anniversary of “Shchedryk”, a brilliant creation of an artist who has now more than 300 world versions, and in May 2019, when of 100th anniversary of its Liturgy» was completed in Ukrainian. From the beginning of the new century, a well-known researcher-musicologist, Honored Worker of Arts of Ukraine, Professor A. Zavalnyuk has carried out significant efforts on the part of popularizing the name of M. Leontovych, his creative heritage and the activities of the Memorial Museum at the home of the composer.

In the previous 20th century, as well as during the life of the composer, there were not many publications: The edition of «*Dniprosouyz*» in 1921 edited by P. Kozytsky, the publication of the book collection by one of the collections “M. Leontovych. Musical Works”, 1924 and 2–8 collections of 1930–31, edited by Y. Yurmas (Yuri Masyutin). Then, there were the works edited by M. Verykivsky already in the war, in 1952 and 1961; on its basis in 1970 the publishing house “Musical Ukraine” printed the edition under the general editorship of M. Gordiychuk.

The basis of the new note sheet was the collection of 2005. Arrangement of folk songs for mixed choir is grouped according to the principle of genre and thematic clusters (however, without their special designation), which, we think, contributes to a more organic artistic and emotional content of the publication: christmas and goodwishes, freckles, Kupala songs and Sprout songs, Cossack and Haydamak, recruiting, Chumak, weddings, songs about family life and feminine destiny, about love, humorous, songs and Sichi riflemen songs. Chorus from the opera «*Na rusalchyn Velykden*» / “On the Mermaids Easter” is presented in the edition of M. Verykivsky, as the most suitable for a concert (separate numbers) performance (the reconstruction of the opera “On the Mermaids Easter”, edited by M. Skoryk, was carried out in accordance with the principles of cross-dramatic development that can be traced in the arrangement of the choral scenes of the mermaids). The original works by M. Leontovych «*Liodolom*» / “Icebreaker” and «*Litni tonny*» / “Summer tones” are printed with the texts of G. Chuprynka. In some texts of folk songs, individual words are returned according to the original or the first print (where in the Soviet times there were censorship changes). For the possibility of performing M. Leontovych choirs, foreign singers made transliteration of Ukrainian words in Latin (in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 27, 2010, No. 55 “On the Regulation of Transliteration of the Ukrainian Alphabet by the Latin”). In order to spread the works of M. Leontovych in the world, the translation of English musicological texts of the book was made (introduction, comments, etc).

There are included two works to the section of original compositions of M. Leontovych in addition to the earlier known ones: “Prelude” is a peculiar example of the solution of the harmonic exercise, discovered by V. Ivanov, and “Stars” on B. Grinchenko’s poem – a transcription of M. Leontovych’s romance for the soloist and choir carried out by L. Dychko.

The new edition includes a separate section – “Sacred Works”, where the «*Liturgia of St. I. Zlatoustogo*» / “Liturgy of St. I. Chrysostom”, sixth Cerubims, religious cants and others. Several Christmas carols of spiritual content (printed in “Music”, 1992, No. 1) and the variant “Shchedryk” on the church text are placed at the beginning of the book, along with other carols and felicitations. The “Liturgy” (1920) is printed according to a typed sample of the manuscript, that is under custody in the library of the Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology named M. T. Rylsky NAS of Ukraine (M. Grinchenko Foundation). The texts of sacred works are filed according to those canonically approved in the new time. The work of this section was carried out by the Honored Artist of Ukraine, the chairman of the Choir Society of Ukraine named after M. Leontovich at the All-Ukrainian Music Union, the laureate of international and all-Ukrainian competitions (as the head of the choir “Resurrection”), Associate Professor of the P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, choirmaster of the National Opera of Ukraine O. Tarasenko. We are grateful to the outstanding Ukrainian choir conductor, artistic director of the famous choir “Kyiv”, the winner of the National Prize of Ukraine Taras Shevchenko, Honored Artist of Ukraine, Laureate of prestigious international choral contests in Germany (1992), Poland (1993, 1996, 2001), Ireland (1993, Gran Prix), etc., the founder of the “Golden-Domed Kyiv” Choral Festival, M. Gobdytch for the assistance in the preparation of this publication and the permission to use several scores from the compilation and the collection of «*M. Leontovych. Dukhovni tvory*» / “Spiritual chants” (2005) edited by him. We thank the famous researcher of spiritual music, the winner of the prize named M. Lysenko, member of the All-Ukrainian Music Union, member of the Association of European Choral Conductors “Europa Cantat” and the Association of American Conductors of Chorus (ACDA), Professor M. Yurchenko for the provision of a number of scores of sacred works by M. Leontovych from his collection “Spiritual and musical works of Ukrainian composers of the twentieth century” (2004). We are also grateful for our colleagues in the United States for helping us define the titles of Leontovych’s works as accurately: Michael Naydan – a translator, writer, professor of Slavic studies at the University of Pennsylvania; Archimandrite Cyril (Govorun) – Ph.D., Research Fellow at Loyola-Marymount University in Los Angeles; Svitlana Budzhak-Jones – PhD in Sociolinguistics, an in-

dependent translator. Highly respected work and editorial work of the well-known Ukrainian musicians, in various years involved in the publication of the musical achievements of the genius Master of Podillya – P. Kozytsky, M. Verykivsky, Y. Masyutin, M. Gordiychuk, V. Bruss, I. Marton, V. Lukanyuk, V. Ivanov, A. Zavalnyuk.

At the end of the publication, comments made at different times by J. Yurmas (1930–1931), W. Bruss (1970) and current editor-in-chief (2005) are given. The first of them – J. Yurmas – a symbolic pseudonym “I’m Yur-Mas” – an outstanding researcher Yuri Masyutyn (Masyutin, 1896–1942?). His original occupation was that of a scientist-demographer, and he worked as a research fellow at the Demographic Institute, studying professional statistics in Ukraine. At the same time, having a good musical education, he was a member of the musical section of the Institute of the Ukrainian Scientific Language at the UAN, often publishing articles and reviews on the pages of newspapers and magazines. Yurmas was invited by the publishing house «*Knyhospilka*» to participate in the second (after the «*Dniprosoyuz*») publication of the works by M. Leontovych. His edition of the work of the composer is worthy today due to admirable: intelligent scientific pedantry, scrupulous study of each draft of the composer, source, and additional materials. From these notes one can learn about the creative process of the artist, that is important in the theoretical analysis of music, and the peculiarity of the performance of a choir (up to the characteristic pronunciation of individual words, syllables), which is very valuable for conductors and choral affairs. Yurmas met the tragic fate of many figures of the Ukrainian revival of the twentieth century – repressions in the 1930s, concentration camps... The date of death is doubtful.

In the post-war years of the 20th century, the outstanding Ukrainian scientist-musicologist Mykola Gordiychuk (1919–1995)¹ devoted his attention to the study of Leontovych’s work. His scientific work is well known far beyond Ukraine. These are books about M. Lysenko, M. Kolachevsky, a monograph on composers and brothers George and Platon Maiboroda, Lesya Dychko, solid work on the development of Ukrainian symphonic music and folklore, hundreds of articles on topical issues of Ukrainian culture, arrangement of many collections of musical publications. However, the theme of «M. Leontovych» went through the whole of his creative life with a red thread. The work on this field was carried out in different directions. He initiated a new supplementary edition of the

works of the Ukrainian Masters. He made several editions of the monograph on the artist (for which he was awarded the prestigious art prize named M. Lysenko), has promoted the state order to the outstanding composer M. Skoryk for the completion and new edition of the opera, defended together with the outstanding Ukrainian conductor P. Muravsky the production of a rare album of choral recordings on the firm “Melody” (1977, sung chorus of the Conservatory named P. I. Tchaikovsky of Kyiv). M. Gordiychuk was the main force in the preparation and celebration of the 100th anniversary of the birth of the Master. Let us not forget that all this happened during the time of the rather cool attitude of the Soviet institutions of the time to the work of this bright national composer. Even the last work of the researcher left on his writing desk before the onslaught of a terrible blow – a stroke, was a new addition to the editors of the book about M. Leontovych.

In the edition “Choral Works” (1970) M. Gordiychuk carried out a general edition and submitted an expanded introductory article. Notes are made (for the first time after Y. Yurmas) by V. Bruss who is well experienced in Ukrainian choral literature. These comments are more concise, generalized and designed for practical use by the leaders of creative teams, students, just music fans. It is right that in a number of positions the factual material coincides with that of Yurmas, but their value is the ability to quickly form an idea of the history of the appearance of the work, the source, the nature of presentation and form.

Over a century, the significance of the creative heritage of the genial Master – “modest teacher from Podillya” by Mykola Leontovych – is particularly noticeable. Providence endowed him with a unique musical talent, which was coarsely neglected and which required a constant great artistic and spiritual work. Despite all the difficulties of life, he did not betray this gift and strove to improve his skill step by step, to achieve the perfect composition which flashed in his imagination in the perfect sound interlacing of human voices, with unique melody, vocal colorfulness and native Ukrainian word.

Valentyna KUZYK
a musicologist, doctor of philosophy (art),
prize winner M. Lysenko, scientist at
the Rylsky Institute of Art Studies,
Folklore and Ethnology
National Academy of Sciences Ukraine,
a member of the National Union
of Composers of Ukraine

¹ I have a good fortune for half a century to work in the department of musicology at the Rylsky Institute of Art, Folklore and Ethnology NAS of Ukraine, who for many years was headed by M. Gordiychuk. In September 1969, he took my examinations in a specialty at a competitive selection for a post of a scientist at the Institute (he was then a deputy director). I have a copy of the 1970 edition of the book «M. Leontovich. Choral Works» with the inscription: “Dear V. V. Kuzyk from the editor and author of the preface. M. Gordiychuk. 12 / IV – 71”. One of my first publications as a junior researcher of the Institute was a review of this publication: Collection of choir arrangements (M. Leontovich) // Folk art and ethnography. – 1971. – No. 4. – Pp. 103–104. Could I then think that I myself will be destined to be an editor, authoress and compiler of the musical heritage of genius Leontovych?

Основні видання доробку М. Леонтовича

- Леонтович М.* Народі пісні. – Київ : Вид-во Дніпросоюзу, 1921 (5 десятків, редактор *П. Козицький*).
- Леонтович М.* Музичні твори. – Київ – Харків: Книгоспілка, 1930–1931 (8 збірників, перевірів і примітки подав *Я. Юрмас*).
- Леонтович М.* Українські народні пісні для хору. – Київ : Мистецтво, 1952 (упорядкував *М. Вериківський*; 2 вид. – 1961).
- Леонтович М.* Хорові твори. – Київ : Музична Україна, 1970 (загальна редакція *М. Гордійчука*, упорядкування та примітки *В. Брусса*).
- Леонтович М.* Вибрані хорові твори. – Київ : Музична Україна, 1977 (Спецредакція *І. Мартона*).
- Леонтович М.* Хорові твори на народнопісенні теми. З неопублікованого. – Київ : Музична Україна, 1987 (Упорядкування і редакція *Б. Луканюка*).
- Леонтович М.* На русалчин Великдень. Опера на 1 дію. Лібрето М. Леонтовича за казкою Б. Грінченка. – Київ : Музична Україна, 1980 (літ. редакція *А. Бобиря*; муз. редакція *М. Скорика*).
- Леонтович М.* Духовні хорові твори. – Київ : Музична Україна, 1993 (упорядкування *В. Іванова*).
- Духовно-музичні твори українських композиторів ХХ ст. – Київ : Відродження, 2004 (упорядкування і редакція *М. Юрченка*).
- Леонтович М.* Духовні твори / Упорядкування *М. Гобдича*, передмова *Н. Костюк*. – Київ : Камерний хор “Київ”, 2005.
- Леонтович М.* Хорові твори: [пам’яті Я. Юрмаса та М. Гордійчука] / Редактор-упорядник [та передмова] *В. Кузик*. – Київ : Муз. Україна, 2005.
- Леонтович М.* Повне зібрання творів хорової та педагогічної спадщини / Ред.-упорядник [та передмова] *А. Завальнюк* – Вінниця : Нілан–ЛТД, 2017.

Література

- Дяченко В. М.* Д. Леонтович. – Київ, 1940 (2 вид. – 1950, 3 вид. – 1969).
- М. Д. Леонтович.* Збірка статей та матеріалів / Упорядкував та зредагував *В. Д. Довженко*. – Київ : АН УРСР, 1947.
- Гордійчук М. М.* Д. Леонтович. Нарис про життя і творчість. – Київ : Музична Україна, 1956.
- Гордійчук М. М.* Леонтович. – Київ : Музична Україна, 1972 (2 вид. – 1974, вид. рос. мовою – 1977).
- Орфесв С. М.* Леонтович і українська народна пісня. – Київ : Музична Україна, 1981.
- Микола Леонтович.* Спогади. Листи. Матеріали / Упорядкування, примітки та коментарі *В. Іванова*. – Київ : Музична Україна, 1982.
- Практичний курс навчання співу у середніх школах України (З педагогічної спадщини композитора) / Упорядник *Л. Іванова*; передмова *М. Гордійчука*. – Київ : Музична Україна, 1989.
- Завальнюк А.* Микола Леонтович. Дослідження, документи, листи. – Вінниця, 2002 (2 вид. – 2007).
- Пархоменко Л.* Микола Леонтович: Творчий портрет (додаток – CD із 17 репрезентативних творів). – Київ : Родовід, 2007.
- Гордійчук М.* Микола Леонтович // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – Вип. 65: Спадщина майстрів. – Кн. 3. – Київ, 2007. – 147 с.

Major editions of the edition by M. Leontovych

- Leontovych M.* Narodi pisni [Peoples songs]. – Kyiv : Vyd-vo Dniprosyuzu, 1921 (5 tens, editor *P. Kozychky*).
- Leontovych M.* Muzychni tvory [Musical works]. – Kyiv – Kharkiv : Knyhospilka, 1930–1931 (8 collections, checked and notes submitted by *Ya. Yurmas*).
- Leontovych M.* Ukrayins'ki narodni pisni dlya khoru [Ukrainian folk songs for choir]. – Kyiv : Mystetstvo, 1952 (ordered by *M. Verykivsky*; 2nd form – 1961).
- Leontovych M.* Khorovi tvory [Choral works]. – Kyiv : Muzychna Ukrayina, 1970 (general edition by *M. Gordiychuk*, compiler and notes by *V. Bruss*).
- Leontovych M.* Vybrani khorovi tvory [Selected choral works]. – Kyiv : Muzychna Ukrayina, 1977 (Special Edition by *I. Marton*).
- Leontovych M.* Khorovi tvory na narodnopisenni temy. Z neopublikovanoho [Choral works on folk songs. Unpublishe]. – Kyiv : Muzychna Ukrayina, 1987 (ordering and editing by *B. Lukanyuk*).
- Leontovych M.* Na rusalchyn Velykden'. Opera na 1 diyu. Libreto M. Leontovycha za kazkoyu B. Hrinchenka [On the Mermaids Easter. Opera for 1 action. Libretto M. Leontovich by the tale of B. Grinchenko]. – Kyiv : Muzychna Ukrayina, 1980 (literary edition by *A. Bobyr*, music editor by *M. Skoryk*).
- Leontovych M.* Dukhovni khorovi tvory [Spiritual choral works]. – Kyiv : Muzychna Ukrayina, 1993 (ordering by *V. Ivanov*).
- Dukhovno-muzychni tvory ukrayins'kykh kompozytoriv 20 st. [Sacra-musical works of Ukrainian composers of the twentieth century]. – Kyiv : Vidrozhennya, 2004 (ordering and editing by *M. Yurchenko*).
- Leontovych M.* Dukhovni tvory [Spiritual works] / Ordering by *M. Gobjych*, a Preface by *N. Kostyuk*. – Kyiv : Kamernyy khor “Kyiv”, 2005.
- Leontovych M.* Khorovi tvory (pam"yati Ya. Yurmasa ta M. Hordiychuka) [Choral works (in memory of Ya. Yurmas and M. Gordiychuk / Editor-compiler and a foreword V. Kuzyk]. – Kyiv : Muzychna Ukrayina, 2005.
- Leontovych M.* Povne zibrannya tvoriv khorovoyi ta pedahohichnoyi spadshchyny [Complete collection of works of choral and pedagogical heritage / Ed.-Order. (and the foreword) *A. Zavalnyuk*]. – Vinnytsya : Nilan–LTD, 2017.

Literature

- Diachenko V. M.* D. Leontovich. – Kyiv, 1940 (2nd edition – 1950, 3rd edition – 1969).
- M. D. Leontovych.* Zbirka statey ta materialiv [Collection of articles and materials] / Arranged and edited by *V. D. Dovzhenko*. – Kyiv: Academy of Sciences of the USSR, 1947.
- Hordiychuk M. M.* D. Leontovych. Narys pro zhyttya i tvorchist' [M. D. Leontovich. An Essay on Life and Creativity]. – Kyiv : Muzychna Ukrayina, 1956.
- Hordiychuk M. M.* Leontovych. – Kyiv : Muzychna Ukrayina, 1972 (2nd edition – 1974, Russian language version – 1977).
- Orfeyev S. M.* Leontovych i ukrayins'ka narodna pisnya [M. Leontovich and Ukrainian folk song]. – Kyiv : Muzychna Ukrayina, 1981.
- Mykola Leontovych.* Spohady. Lysty. Materialy [Memoirs. Letters Materials] / Organizing, notes and comments by *V. Ivanov*. – Kyiv : Muzychna Ukrayina, 1982.
- Praktychnyy kurs navchannya spivu u serednikh shkolakh Ukrayiny (Z pedahohichnoyi spadshchyny kompozytora) [Practical course of singing in high schools of Ukraine (From the pedagogical heritage of the composer)] / Ordering by *L. Ivanova*; Foreword by *M. Gordiychuk*. – Kyiv : Muzychna Ukrayina, 1989.
- Zaval'nyuk A.* Mykola Leontovych. Doslidzhennya, dokumenty, lysty [Mykola Leontovich. Research, documents, letters]. – Vinnytsya, 2002 (2nd edition – 2007).
- Parkhomenko L.* Mykola Leontovich: Creative portrait (the application is a CD of 17 representative works). – Kyiv: Rodovid, 2007.
- Hordiychuk M.* Mykola Leontovich // Scientific herald of the NMAU named P. Tchaikovsky. – Issue 65: The Legacy of Masters. – Book 3. – Kyiv, 2007. – 147 p.